

ЗАХТЕВ

ЗА ДАВАЊЕ САГЛАСНОСТИ НА ИЗВЕШТАЈ О ПРЕДЛОГУ ТЕМЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Шифра за идентификацију дисертације _____

Шифра УДК1 (бројчано) 821.163.41-3.09 Andrić I.(043.3)

821.163.41-3.09 Crnjanski M.(043.3)

**СТРУЧНОМ ВЕЋУ ЗА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ
УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ**

Молим да у складу са чл. 30 Закона о високом образовању и чл. 128 Статута Универзитета
дате сагласност на извештај комисије о оцени теме докторске дисертације:

Назив дисертације: *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског*

Научна област УДК (текст): **српска књижевност**

Ментор (име и презиме, звање) **др Драган Бошковић, редовни професор**

Навести пет потпуних референци за радове ментора из уже научне или уметничке
области из које је тема дисертације

2015. „Цинизам медицине и лечење литературом”, *Теме*, Ниш, бр. 1/2015,
стр. 263-273. (ISSN 0353-7919; UDK 61:172.4+82:2-468.6) **M24**

2014. „Случај 'г. Домановић': поетички идеологизам и политички
нихилизам”, *Књижевна историја*, Београд, год. 46, бр. 153, стр. 395-408 (УДК
82.163.41.09 Домановић Р. / 821.163.41:316.75 / ISSN 0350-6428) **M24**

2013. „Bez imena i znaka: Nihilizam Andrićeve figuracije mostova”,
Slavistična revija, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 4/2013, str. 621-629.
(UDK 821.163.41.09Andrić I. / ISSN 0350-6894 / SSCI/АНЦИ листа) **M23**

2012. „Модернитет и генеза епифанија у прози Лазе Лазаревића”,
Књижевна историја, Београд, год. 44, бр. 146 (2012), стр. 41-59. (УДК
821.163.41.09-32 Лазаревић. Л. ISSN 0350-6428.) **M24**

2011. „Историја и нарација, теорија и фикција”, *Зборник Матице српске
за књижевност и језик*, Матица Српска, Нови Сад, бр. 59, св. 1, стр. 31-43. (УДК
930 / ISSN 0543-1220) **M24**

2011. „Политике српског постмодернизма”, *Наслеђе*, бр 21, Крагујевац,
стр. 9-21. (ISSN 1820-1768 / COBISS.SR-ID 115085068 / УДК 821.163.41.02
ПОСТМОДЕРНИЗАМ) **M51**

2015. „Српска књижевност: јуче, данас, сутра”, *Значај српског језика и
књижевности за очување идентитета Републике Српске IV: Будућност српског
језика и књижевности у Републици Српској и процеси (дез)интеграција*, ур.
Милош Ковачевић, Филозофски факултет, Источно Сарајево, Пале, стр. 57-72.
[ISBN 978-99938-47-63-2] **M14**

2015. „УЗАЛУД: Поетичко место Бранка Миљковића у једновековној модернизацији српског песништва”, *Бранко Миљковић, ново читање* (Зборник са научног скупа одржаног у Нишу 14-15. јуна 2014. године), ур. Данијела Поповић, Филозофски факултет Универзитета, Ниш, стр. 275-284. [УДК 821.163.41.09 Миљковић Б. 82.09 / ISBN 978-86-7379-397-9] **M14**

Кратко образложење теме (до 100 речи)

Предмет рада је анализа суицидалног дискурса у модерној српској прози, која захвата три стилска периода или раздобља: модерну, авангарду и послератни модернизам. Циљ рада је да укаже на чињеницу да самоубиство у модернистичкој епохи српске књижевности постаје учестао чин са дубоким симболичким импликацијама на основу којих се може креирати читаво епистемолошко поље унутар кога се епохални ломови, преображаји и кретања српског модернизма сагледавају из сасвим новог и у досадашњим истраживањима српске књижевности углавном неприсутног угла посматрања. Испитујући однос према самоубиству утврђујемо постојање значајних разлика и дискрепанци, док се, са друге стране, установљују континуитет и стабилност одређених суицидалних модела.

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Презиме и име кандидата: **Радовановић Ђорђе**

Назив завршеног факултета: **Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу**

Одсек, група, смер: **Српски језик и књижевност**

Година дипломирања: 2014.

Назив магистарског рада, односно докторског студијског програма: **Докторске студије Српски језик и књижевност** (модул: Српска књижевност)

Научно подручје: **Филолошке науке** (наука о књижевности)

Година одбране: _____

Факултет и место: **Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу**

Број публикованих радова: (навести референце за три најважнија рада кандидата из уже научне области из које је тема дисертације)

1. 2016. „Поетика романа као поетик модернитета (*Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског и *Новембар* Гистава Флобера”, *Наслеђе*, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, Крагујевац, ФИЛУМ, 2016, број 34, стр. 21-62. [УДК 821.163.41-31.09 Crnjanski M.; 821.133.1-31.09 Flaubert G. COBISS.SR-ID 115085068 / ISSN 1820-1768] **M51**
2. 2017. „Алхемија субјекта у ромну Бернардијева соба Слободана Тишме”, *Липар*, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, Крагујевац, Универзитет у Крагујевцу, 2017, број 62, стр. 125-133. [УДК 821.163.41-31.09 Тишма С. COBISS.SR.ID 151188999 / ISSN 1450-8338] **M52**
3. 2017. „Онтолошка слика самоубиства у романима *Зли дуси* Ф. М. Достојевског и *Роман о Лондону* Милоша Црњанског”, *Наслеђе*, часопис за књижевност, језик, уметност и културу, Крагујевац, ФИЛУМ, 2017, број 37/2, стр. 147-159. [УДК 821.161.1.09-31 Dostojevskij F. M.; 821.163.41.09-31 Crnjanski M. COBISS.SR-ID 115085068 / ISSN 1820-1768] **M51**

Назив и седиште организације у којој је кандидат запослен: **Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу**
Радно место: **Сарадник у звању асистента на Катедри за српску књижевност Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета**

**ПОТВРЂУЈЕМО ДА КАНДИДАТ ИСПУЊАВА УСЛОВЕ УТВРЂЕНЕ ЧЛ. 30
ЗАКОНА О ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ И ЧЛ. 128 СТАТУТА УНИВЕРЗИТЕТА
У КРАГУЈЕВЦУ**

У прилогу вам достављамо:

- Извештај Комисије о оцени теме;

- Одлуку научно-наставног већа факултета о одобравању теме за израду докторске дисертације.

Крагујевац
(место и датум)
16. 10. 2018. год.

М.П. в. д. декана Филолошко-уметничког факултета

мр Зоран Комадина, редовни професор

ФИЛОЛОШКО УМЕТНИЧКИ
ФАКУЛТЕТ - КРАГУЈЕВАЦ

ПРИЉЕБНО: 16. 10. 2018		
Орг. јед.	Б. Г. О. Ј.	Датум пријема
01	3763	

Наставно-научно веће Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу на седници одржаној 04. септембра 2018. године (одлука број 01-2797) предложило нас је, а Веће за друштвено-хуманистичке науке Универзитета у Крагујевцу на седници одржаној 12. септембра 2018. године (одлука број IV-02-652/14) именовало у Комисију за оцену подобности теме за израду докторске дисертације **Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског** кандидата **Ђорђа Радовановића**. Имамо част да, после увида у образложење предложене теме и у библиографију кандидата, Наставно-научном већу Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. *Кратка биографија кандидата*

Ђорђе Радовановић рођен је 1985. године у Крагујевцу. Основне студије српског језика и књижевности завршио је на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, септембра 2014. године. Мастер студије у оквиру програма Српски језик и књижевност завршио је 2015. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. На Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу похађа докторске студије (трећа година, модул: Српски језик и књижевност), у оквиру којих стиче теоријско и аналитичко знање и оспособљава се за самостални научно-истраживачки рад и примену стеченог знања. Ангажован је као сарадник у звању асистента на Катедри за српску књижевност Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Поље научног интересовања: српска књижевност 20. века, пре свега фигура самоубиства у делима Милоша Црњанског и Иве Андрића, и, шире, у оквирима српске модернистичке прозе.

2. *Наслов, предмет и хипотезе докторске дисертације*

За израду докторске дисертације кандидат Ђорђе Радовановић предложио је тему **Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског**. Излажући у *Образложењу* концепт свога рада, на којем би се заснивало елаборирање предложене теме, за **предмет** своје дисертације кандидат одређује проблем суицида у српској књижевности 20. века, у делима двају најзначајнијих представника модернистичке српске прозе, Иве Андрића и Милоша Црњанског, обухватајући периоде авангарде и послератног модернизма у којима стасавају и развијају се поетике ових двају аутора. Пролазећи кроз различите периоде епохалног и индивидуалног поетичког развитка Иве Андрића и Милоша Црњанског, анализирају се преображаји суицидалних модела који закономерно прате процес онтолошких модификација суицидалне теме у српској и светској књижевности, али се такође указује и на ообеност и оригиналност у третману тематике самоубиства у прози која представља предмет докторске дисертације. На општем нивоу, циљ рада је да укаже на чињеницу да самоубиство у модернистичкој епохи српске

књижевности, особито у делима двојице прозаиста, Андрића и Црњанског, постаје учестао чин са дубоким симболичким импликацијама на основу којих се може креирати читаво епистемолошко поље унутар кога се епохални ломови, преображаји и кретања српског модернизма сагледавају из сасвим новог и у досадашњим истраживањима српске књижевности углавном неприсутног угла посматрања. Испитујући однос према самоубиству какав се, са свим својим посебностима, јавља у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског, утврђујемо постојање значајних разлика и дискрепанци, док се, са друге стране, установљавају континуитет и стабилност одређених суицидалних модела, чијом ће се анализом рад бавити, тежећи да онтолошку слику Црњанскове и Андрићеве прозе креира преиспитивањем трансформација поменутих модела.

Модерност и суицид нераскидиво су повезани од самих почетака епохалног раслојавања у коме се распознаје нови свет ослобођен трансценденталне монолитности хришћанске вере и културе. Столећима спутаван и табуизиран канонизованом доктрином о најсмртоноснијем греху, суицидални дискурс се најпре јавио у књижевности, проговарајући са оне стране рационализованог говора унутар кога су смештане схоластичке, медицинске и филозофске расправе са свим својим разлозима за самоубиство и против самоубиства. Парафразирајући Фукоову *Историју лудила*, можемо рећи да је управо у књижевности по први пут омогућена интериоризација суицида који проговара својим гласом и то у чувеном Хамлетовом монологу и питању: Бити или не бити? Две могућности, бивство и самоуништење сасвим су равноправно постављене и раздвојене у овом кратком питању којим се проблем самоубиства у модерној књижевности успоставља као проблем смисла живљења, али и смисла самоукидања: „Шекспир је све рекао у ових неколико редова: да ли је и поред принуда и ограничења оправдано наставити живети? Све у Хамлетовом монологу доприноси његовој свевремености и универзалности: тајновита личност аутора, премало познатог иза фасаде његовог имена; једноставност дилеме, која је у контрасту са немогућношћу доношења одлуке; унутрашњи ритам текста, у којем се смењују плима и осека и који тако добро изражава тај сплет нада и разочарања од којих је сачињен људски живот” (Миноа 2008: 108). У деветнаестом и двадесетом веку ово ће питање бити изнова постављено у књижевности модернизма са снажнијим интензитетом и у новим околностима које подразумевају измењен онтолошки и поетички статус књиженог јунака. Деветнаести век је раздобље заокрета у суицидалној епистемологији. Након два века у којима доминирају филозофско-теолошке расправе о природи самоубиства и погађања о условима под којима би самоубиство било допуштено као акт слободе појединца, деветнаести век доноси постепену лаицизацију суицидалног дискурса. Стварањем секуларне државе и доношењем нових кривичних законика самоубица престаје да буде објектом правне репресије која је у претходним вековима подразумевала конфискацију имовине и кажњавање покојниковог тела, али то не значи и потпуно губљење репресивних мера, већ само њихово преобликовање и промену института који о судбини самоубице одлучују. Иако се свирепе мере укидају, увођењем суицида у област психијатријског знања, које се у раздобљу позитивизма, радовима Ескирола, Пинела и Вилиса, формира као медицинска наука, задржава се карактер етичког прекршаја, а мењају се методи и услови под којима је могуће самоубицу излеченог и ослобођеног психопатолошких фиксација вратити породици и друштву. Психијатрија отуд не представља раскид са до тада доминантним теолошким погледом на самоубиство, већ само његову модификацију. Већ је у веку просветитељства велики број теолога правио разлику између злонамерног, свесног самоубиства, као смртоног греха, и самоубиства

почињеног у стању лудила, за које се давало разрешење и опрост. Психијатрија ће овај процес окончати превodeћи све самоубице у област лудила, што значи да за позитивно знање деветнаестог века не постоји категорија разумног, свесног, логичког самоубице. Ситуација у књижевности раног модернизма је, међутим, сасвим супротна. Док се у области научног сазнања позитивистички курс психијатријског третмана суицида задржава до наших дана, модернистичка књижевност је већ половином деветнаестог века, постепеним распадом реализма, одбацила примену литерарног позитивизма, истовремено ступајући у конфликт и са уздрманом хришћанском културолошком парадигмом. У делима Флобера и Достојевског ревалоризује се симболичка вредност суицида, који постаје неупитни пратилац модернистичког књижевног дискурса све до његовог докочања у другој половини двадесетог века. Једна од основних хипотеза која ће у овом раду бити изнета јесте да се у зачецима модернистичке епохе јављају два облика суицидалног дискурса, то јест две врсте самоубилачког чина. Једну од њих налазимо у делима Гистава Флобера, пре свега у романима *Новембар* и *Мадам Бовари*, а другу у делима Фјодора Михајловича Достојевског (*Зли дуси*, *Браћа Карамазови*, *Идиот*). Основна разлика између ових двају суицидалних модуса огледа се у присуству (Достојевски) односно одсуству (Флобер) метафизичког преосмишљавања суицидалног чина. На основу ове дихотомије могуће је начинити и грубу класификацију симболичког обликовања самоубиства у трима периодима српске модернистичке прозе. У прози модерне, на коју ћемо се осврнути у уводним разматрањима овога рада, јавља се такозвано ниҳилистичко самоубиство, које прати линију уобличења суицида, почевши од Флоберових романа, у којима се суицидална драма одвија као крајња консеквенца конфликта између јунака, његових планова и снова и средине која те планове онемогућава, све до тачке када се егзистенција сасвим обесмишљава и даљи живот чини немогућим. При томе се у српској модерни јавља сасвим особен тип јунака, најчешће интелектуалца, сањара, дошљака из провинције, који у велики град стиже са огромним амбицијама и визијама сопствене будућности, али изглобљен из света коме не припада, спознавши његову тамну страну и бивајући све више отуђен и одсечен од живота у коме више није, пресуђује себи или остаје да бесмислено тавори, неспособан да крене из почетка. Посве другачији однос према самоубиству налазимо у књижевности српске авангарде, периода у чијем се знаку, али са различитим поетичким опредељењима, обликује Црњанскова и Андрићева проза. Дисперзиван књижевни покрет са обиљем поетичких модела, српска авангарда се и према самоубиству вишеструко одређује. Суицид више није чин ниҳилистичког самоукидања, али је и даље свеprisутан. С обзиром на то да авангарда трага за алтернативним моделима трансценденције, самоубиство се или негира у име одређеног поетско-метафизичког програма, као у *Дневнику о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, или сам суицид постаје та алтернатива, то јест, фукоовски речено, чин антрополошке имагинације којим се егзистенција преосмишљава полазећи од начина њеног окончања. Са друге стране, у Црњанској раној прози (приповетке *Адам и Ева* и *Мој пријатељ који је прошао*) постоји реализовани суицид, где је овај чин последица неуслишене тежње за биолошким самоукидањем. Иако делује да се таквим третманом самоубиства, кроз стање безизлазности у једној *post festum* ситуацији када је ново рођење неминовност, Црњански приближава ауторима модерне, ипак треба бити опрезан са доношењем уопштавајућих судова, јер је и у овом случају самоубиство окружено својеврсним трансцендентним ореолом, па ако до трагичног исхода и долази, он је и те како везан за одређене метафизичке претпоставке (рођења и транспозиције библијских мотива) које су савремене

епохалном тренутку у коме настају. Најзад, у српској авангардној прози, јављају се и дела у којима се трагички потенцијал суицида пародира, а покушај самоубиства поизводи комичне ефекте, што је у директној вези са негацијом поетике модерне и указује на немогућност високопарне трагичке реализације судбине јунака какву познаје предратна књижевност (Приповетка *Свадба* Иве Андрића). У Андрићевим приповеткама између два рата, али и у роману *На Дрини ћуприја*, како Ђорђе Радовановић прецизира у Образложењу, тумачи се сусрећу са најизразитијим примером модернистичке модификације једног од суицидалних модела, који своје порекло има у Шекспировом Хамлету, а у каснијим раздобљима развоја литературе постаје извором бескрајних обликовања, особито у деветнаестом веку, код књижевника такозване викторијанске епохе у Енглеској. Реч је о Офелијином комплексу. Идеја Офелијиног комплекса први пут се јавља у књизи *Вода и снови* Гастона Башлара, а представља самоубиство књижевних јунакиња утапањем. По Башлару постоји литерарни модел који понавља архетипску ситуацију Офелијиног утапања у Шекспировом *Хамлету*, трансфигуришући сцену у складу са епохалним кретањима у књижевности. Ради се најчешће о лепој, младој жени, пред удајом, која свој живот окончава злостављана од стране оца и/или љубавника. У приповеци *Љубав у касаб*, као и у епизоди о Фати Авдагиној (*На Дрини ћуприја*) препознаје се оквирно присуство сцене из Хамлета, а теза треба да покаже начине на које је овај литерарни архетип постаје функционалним унутар поетичких претпотавки Андрићеве прозе. Са друге стране, у приповеци *Свадба*, како је већ и претходно назначено, поменута мотивска упоришта се первертирају, креирајући услове за пародијску разградњу суицидалног модела. Сличан поступак биће спроведен и у анализи сцена Ђинђиног утапања у *Другој књизи Сеоба* Милоша Црњанског. Офелијин комплекс усмерава нас ка важности коју симболика воде има и за Андрића и за Црњанског. У Црњансковим *Сеобама*, вода је елемент блико повезан са смрћу, то јест са отицањем живота главне јунакиње, Госпоже Дафине, док ће се у истом роману, на пример, појавити и транспоновани мит о реци као граници двају светова, живих и мртвих. Гласник који Вуку Исаковичу доноси вест о смрти супруге, симболички упућује на митског Харона, чувара прелаза у доњи свет, а сама река у коју ће Вук Исакович загазити како би гласника дочекао, раскрива се као Црњанскова фигурација мртве воде, добро познатог мотива у митовима и предањима. Деструирање модернистичких метанаратива обележава последње разобље српског модернизма, доводећи до неповерења у суицидалну метафизику. Кандидат сматра да је *Роман о Лондону* Милоша Црњанског преломна тачка овог процеса. Немогућност реализације суицидалне логике представља довршетак модернистичке епохалне константе какву препознајемо у романима Достојевског, у којима се логички суицид јавља као двоструки одговор на кризу хришћанског идентитета. Логички самоубица, попут Кирилова (*Зли дуси*), истовремено је у диспуту са Богом, колико и у тежњи да сопствену, хуману трансценденцију заснује на вредности суицидалног чина. Преко самоубиства, као најснажнијег хришћанског табуа обликује се конфликт човека и Бога и образује поље потпуног метафизичког ослобођења, док, са друге стране, постоји месијанска жеља јунака да заузме место Христа – искупитеља човечанства, те да, створивши око свог суицида мит савршене биографије, веже своју судбину за стварање нове метафизике. Оба концепта, на којима се заснива модернистичка суицидологија, оспорена су у *Роману о Лондону*. Урбани свет Лондона у коме се кнез Рјепнин креће запоседнут је идеологијом прозирности која чини немогућим постојање ма каквог колективног одјека на чинове месијанског карактера, а чак и индивидуална логичка

развија суицидалног плана чије формирање пратимо читавим током романа, остаје без завршне слике и описа сцене самоубиства. Најзад, у лику Покровског и његовом неуспелом покушају давања, оживљена је, а затим пародирана јеванђељска ситуација Христовог васкрсења, чиме се метафизички капацитети суицидалне епистемологије сасвим поништавају. Након епохалног пресека који је у *Роману о Лондону* одбацио суицидалну трансценденцију, у Кишовој *Гробници за Бориса Давидовича* подвргавају се сумњи и њени последњи остаци, довођењем у питање мита о савршеној биографији. На ово Кишово дело кандидат ће упутити у компаративној анализи са поетичким решењима касне прозе Андрића (*Травничка хроника*, *Проклета авлија*) и Црњанског (*Друга књига Сеоба*, *Роман о Лондону*) желећи да створи једну широку аналитичку основу из које би се дало сагледати да поетика суицидалног акта јасно кореспондира у својим унутрашњим пулсацијама са општеепохалним односом који самоубиство метафизички обеснажује. Ирационалност суицидалног дискурса у књижевности не испољава се као тенденција да се тај говор обухвати, јер за литературу суицид и није дискурс, већ вандискурзивна трансцендентна пројекција која вољу појединца, књижевног јунака, везује за смрт. Око овог празног, а привлачног трауматског места, кружи говор литературе као свест о неизговоривости самоубиства. Модернизам познаје два решења за уписивање ове ситуације онемогућености у самоубиству. Један је да се грађа суицидалне метафизике разори и изневери, након што је кроз читаво дело стрпљиво конструисана као његово смисаоно језгро. Друго решење је да се суицид избрише, јер ако је недискурзиван, онда ће дискурс о њему бити само метанаратив унапред осуђен на неуспех. У позној прози Андрића и Црњанског, изостанак суицида постаје, наиме, свест о његовој негативној присутности. Идентитет, доведен до крајње тачке свога разорења, у Андрићевој *Проклетој авлији* и *Травничкој хронизи*, напосто нестаје без очекиваног фабуларног довршетка јунакове судбине самоубиством. То је и разлог по коме литерарни суицид морамо разликовати од свих осталих система знања који се самоубиством баве. Једино је у књижевности могуће ефектно применити симболички апарат тако да се кроз један метафорички чин у потпуности расветли епохални статус човека на измаку онога круга који је оцртан хуманом метафизиком модерности.

Као основне **хипотезе** истраживања, кандидат Ђорђе Радовановић износи оне претпоставке које су кључне да би се остварио свеобухватни приступ проблему самоубиства у стваралаштву Иве Андрића и Милоша Црњанског. Истраживање ће, наиме, бити спроведено у оквирима следећих хипотеза:

- Модернизам у Андрићевој и Црњанској прози производи суицид као проговор ирационалног у коме се ишчитава позиција новог човека, трансцендентно обескоренењеног, окупираним питањем смисла, бивања и небивања. Самоубиство је или могућност коначног нихилистичког пресека којим се испражњено бивство својевољно довршава (уз наглашен став аутора о изневереним трансцендентним наративима) или и само постаје онтолошким системом потенцијалног продора у не-биће.
- Суицид открива трагичку прозирност модернистичке епохе. Путем пародизације суицидалног дискурса (Иво Андрић – *Свадба*) модернистичка књижевност се раскрива и у онемогућавању даљег опстанка идеје хероизације самоубичиног лика и самоубилачког чина. С обзиром на то да је суицид по себи трагичка чињеница, модернистичке пародије нису реализована, већ покушана

самоубиства којима се најчешће деструирају одређени литерарни обрасци и ситуације претходних епоха.

- Самоубиство функционише као целовито епистемолошко поље унутар дискурса модерничке књижевности, па тако и у прози двају аутора чијим се делом бавимо, што значи да се кроз истраживање симболичке ресемантизације суицида у приповеткама и романима Андрића и Црњанског могу, са посве другачије тачке гледишта, разматрати и доказати све општепоетичке претпоставке овог стилског раздобља, као и тачке разграничења и преусмеравања унутар његових различитих етапа, то јест периода (авангарда, послератни модернизам).
- Дехероизација суицидалног дискурса не одвија се само кроз пародију и неуспело самоубиство, већ и кроз укључивање, а затим первертовање других, стабилованих дискурзивних пракси, попут теолошког, филозофског, митолошког виђења самоубиства. Иако се многи радови баве начинима синтетизације и усклађивања различитих епистемолошких позиција у односу према суициду, они то чине искључиво на рачун потпуног или делимичног занемаривања особености литерарне симболизације и њене јединствене позиције у отварању према говору суицида. Са истим се проблемом суочавају и књижевни јунаци Андрића и Црњанског. Преузимајући различите системе мишљења о суициду, они креирају идеалне схеме реализације и последица суицидалног акта, само да би те схеме и планови били изневерени када до тренутка самоуништења заиста и дође. Искуство немогућег проговара из самоубиства, одбацујући са лакоћом сваку идеју која би да га зароби или уклопи у смислени поредак бића и света. То искуство немогућег, неизговорљивог, неприказивог, у коме се разобличава дискурзивност суицида као догађаја и доживљаја јесте предмет не само Црњансковог и Андрићевог односа према поетици самоубиства, већ и модерничке књижевности у целисти.
- Суицидалне моделе продукује сама литература. Сви модели самоубиства који се у тези анализирају резултат су симболичких конфигурација које твори сама књижевност у закономерностима сопствених еволутивних процеса. Без обзира на неопходност присуства одређене иконографије у обликовању суицидалног догађаја (модел Офелијиног комплекса), важност увек добијају одступања и модификације које настају радом модерне свести, па се и те модификације јављају само у односу на првобитни литерарни образац и његове утицаје у следећим књижевним епохама. Штавише, неки од модела, какав је нестанак самоубице или немогућност доказивања суицида, дакле несазнатљивост која се предочава у природи самог приповедања, ексклузивно су модернички и обележавају епохални пресек у коме модернизам пружа знаке метафизичког исцрпљења.

3. Подобност кандидата

Поред тога што је успешно завршио другу годину (четврти семестар) Докторских студија Српског језика и књижевности и тиме стекао неопходне услове за пријаву докторске дисертације, Ђорђе Радовановић до сада је објавио следеће радове:

1. „Поетика романа као поетика модернитета (*Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског и *Новембар* Гистава Флобера)”, *Наслеђе*, година XII, број 34, Крагујевац, 2016, стр. 21-61. [УДК 821.163.41-31.09 Crnjanski M.; 821.133.1-31.09 Flaubert G. / COBISS.SR-ID 115085068 / ISSN 1820-1768] **M51**
2. „Фигура вука као фигура поетике: *Вук* Мирослава Антића”, *Canis lupus између обредне маске и књижевне животиње*, Министарство културе и информисања Републике Србије и ФИЛУМ, Крагујевац 2016, стр. 195-210. [УДК 398:639.111.7]:821.163.41'38.09 Antić M. / COBISS.SR-ID 228279564 / ISBN 978-86-80596-00-6] **M45**
3. „Алхемија субјекта у роману *Бернардијева соба* Слободана Тишме”, *Липар*, година XVIII, број 62, Универзитет у Крагујевцу, 2017, стр. 125-133. [УДК 821.163.41-31.09 Тишма С. / COBISS.SR.ID 151188999 / ISSN 1450-8338] **M52**
4. „Онтолошка слика самоубиства у романима *Зли души* Ф. М. Достојевског и *Роман о Лондону* Милоша Црњанског”, *Наслеђе*, година XIV, број 37/2, Крагујевац, 2017, стр. 147-159. [УДК 821.161.1.09-31 Dostojevskij F. M.; 821.163.41.09-31 Crnjanski M. / COBISS.SR-ID 115085068 / ISSN 1820-1768] **M51**
5. „Протестантска етика и самоубиство”, Зборник радова са XII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27–28. 10. 2017), (УДК 274/278:179.3 / рад је прихваћен и зборник радова је у процесу припреме за штампу) **M14**

Поред објављивања научних радова, Ђорђе Радовановић је учествовао на четири национална и два међународна научна скупа. Наведени радови су у директној и индиректној вези са предметом докторске дисертације кандидата. У означеним радовима кандидат демонстрира добро познавање српске књижевности 20. века, пре свега оних јединица у широком хоризонту савремене српске литературе које су станице конфигурације и предмета ове дисертације – самоубиства. Уз то, у радовима које је досад написао и објавио, Ђорђе Радовановић показује темељитост у сабирању теоријских знања, методолошку прецизност, а нарочиту спретност и луцидност исказује у тумачењу дела из корпуса српске књижевности. Захваљујући одликама показаним у научним радовима и на научним конференцијама, кандидат испуњава научне услове за пријаву теме докторске дисертације.

4. Преглед стања у подручју истраживања

Суицид је стални пратилац цивилизације и једно од кључних места у њеном културолошком развоја. У зависности од културолошког модела у којима су се поједини цивилизацијски оквири формирали, појављује се и сасвим различит однос према суициду.

Најекстремнију разлику у том погледу можемо уочити уколико упоредимо друштва у којима самоубиству фигурира као пожељан, чак частан чин, као што је то случај у јапанској култури, и европских друштава, заснованих на јудеохришћанској парадигми, где се суицид сматра апсолутним табуом, који бива категоризован етички, као грех, најпре против цркве и вере, а касније и против друштвеног развоја. Будући да се дисертација Ђорђа Радовановића заснива на делима двају писаца српске, дакле и европске модернистичке књижевности, рад се превасходно фокусира на дела, студије, теолошке и филозофске трактате, којима је обухваћен културолошки круг еволуције европских друштава.

Иако је у *Старом Завету* постојање суицида углавном нетабуизирано, са доласком хришћанства, оно постаје један од кључних проблема нове религије, а посебну улогу у том процесу игра расправа око дефинисања Христове жртве и жртвовања првих хришћанских светитеља, као суицида. Институционализација цркве доприноси томе да превагу однесе став о забрани самоубиства, оправдавању посебних услова под којима је Христово страдање и страдање мученика било могуће као посебан позив од Бога, те разлога због којих такав вид самопоништења више није могућ. Најпре је Августин у делу *О држави Божјој* суицид видео као кршење пете божије заповести, где се „Не убиј!“ односи не само на убиство ближњег, већ и на убиство себе, јер је Бог једини који има власништво над нашом судбином, те немамо право да о себи одлучујемо изван свемоћне девинске воље. Августинови ставови о самоубиству допуњени су и коначно канонизовани у тринаестом веку, када је Тома Аквински утврдио доктрину о трострукој грешности самоубице. Наиме, по Томи Аквинском, самоубица греши против Бога, природе и друштва. Против Бога греши, јер насрће на оно што је Бог створио, дира у Божји наум и свој дар слободне воље злоупотребљава на неопростив начин. Против природе се греши, јер је човеку природјена љубав према себи и према своме ближњем, па ако се суицид изједначава са убиством, он је још тежи грех, иако се крши иста Божја заповест, јер се убица исповешћу и покајањем може и оправдати, док за самоубицу покајања нема, па, самим тим, ни опроста. Најзад, суицид је сагрешење против друштва, јер заједници бива одузет један користан и радно способан члан. Отуда је самоубица пример крајње еготичности и небриге не само према себи самом, већ и према онима са којима живи и које оставља оштећеним, од породице до шире друштвене заједнице. Захваљујући блиској повезаности цркве и државе, казне за оне који се дрзну да самоубиство почине биле су драстичне и подразумевале како духовну, тако и световну репресију, од проклетства које би душа понела на други свет, црквене анатеме и ускраћивања обреда сахране, до одузимања целокупне имовине и поништавања самоубице као правног субјекта чија се имовина наслеђује. Из разлога овако радикалног става цркве према самоубиству, о њему се у једном дугом раздобљу, од позне антике до класичног доба, то јест доба просветитељства, говорило крајње негативно, а понављали су се безбројни аргументи и расправе, који су у основи били искључиво апологетски према званичној религијској доктрини. Између античког виђења природе суицида и средњовековне негације разлога за суицидални чин, створио се дубок јаз, који ће у просветитељству изнова бити премошћен.

Историјат филозофских схватања самоубиства, важан је за разумевање односа који према суициду постоји у антици. Различите филозофске школе античког света међусобно су сукобљене по питању ограничења односно допуштања да се слободна воља појединца протегне на потпуно располагање својом смрћу. Код оних филозофских праваца у којима је суицид детабуизиран, најчешће се креирају егзистенијалне ситуације у којима је не само

дозвољено, већ и неопходно убити се. Стоици захтевају самоубиство оног тренутка када даљи останак у животу прети човеком физичком или моралном достојанству, епикурејци постављају однос равнотеже бола и задовољства, те када бол почне да надвладава, треба са животом и завршити, док Платон поставља помало несигурну границу између самоубиства које није по вољи богова (егоистични суицид) и самоубства као дозвољеног изузетка у случајевима крајње беде и срамоте или осуде од стране државе (Сократов пример). Слободан став којим су се антички филозофски правци одређивали према самоубиству, од велике је важности, јер је за европску мисао у раздобљу када започиње њено постепено ослабаћање од црквених утицаја и догми, корпус античких дела, која су самоубиство посматрала апологетски, био, поред примера хришћанских мучеништва, једини епистемолошки корпус у коме су се јављали разлози за суицид.

У освит новог доба, у епохи просветитељства, долази до значајних прегруписавања унутар суицидалног знања. Ослабљена позиција цркве у западном свету доводи до поларизовања суицидалног дискурса. Самоубиство изнова постаје тема филозофа, најпре кроз ревалоризацију античких принципа, а затим и као питање слободе појединца да над својим животом, као животом разумне и самосвесне јединке, има потпуну контролу. Док је први текст у одбрану суицида настао у протестантској Енглеској, уз значајна ограђивања од слободоумља које би водило разарању црквене доктрине, била књига Џона Дона *Биатанатос* (можда и једино дело које је самоубиство преиспитивало дајући за право самоубицама у појединим ситуацијама које су се чиниле безизлазним), најважнији спис доба просветитељства јесте кратак текст Дејвида Хјума *О самоубиству и бесмртности душе*. Иако прави важан искорак, одбацујући божански суверенитет у одлуци о самоубиству, Хјум, не потврђујући свој став изричито, прави селекцију самоубица, сматрајући да се убијају само стари и немоћни, којима је даља егзистенција превелики терет. Када је реч о самоубиству друштвено корисних или здравих људи, Хјум такву могућност сасвим одбацује уз коментар да се нормалан човек под тим условима не убија. Стављајући самоубице изван јурисдикције Бога, Хјум их везује за друштвену корисност или их напросто сврстава међу лудаци, што је тачка преокрета који се у осамнаестом веку одиграо, а о чему ће у својим постструктуралистичким студијама о историји лудила писати Мишел Фуко. Иако Хјумов текст не тежи било каквој репресији и осуди суицида, он је ипак најочигледнији знак једне духовне климе која ће од самоубиства створити предмет психијатријских вештачења. Крајем овог столећа филозофски, теолошки и надолazeћи психијатријски дискурс још су међусобно уланчани, а расправа која траје одвија се унутар сличних дискурзивних смерница. Међутим, у деветнаестом веку долази до постепеног разилажења. Док се научни позитивизам учвршћује у ставу према суициду као производу лудила, филозофски дискурс се дерационализује, те ће се у првим деценијама стварања модернистичке епохалне парадигме филозофија и књижевност приближити у инаугурисању говора ирационалног, а самим тим и говора суицида. Ма колико да су филозофи просветитељства били одлучни у жељи да сачувају слободу мисли и избора, они су нехотице (у односу на сопствене ставове) послужили креирању оне дискурзивне трајекторије која ће око самоубиства створити механизме превентивног деловања у надолazeћем раздобљу позитивизма. Та улога особито припада двома научним дисциплинама, психијатрији и социологији. Пионирски социолошки радови у којима се проблематизује питање суицида јављају се у другој половини деветнаестог века. По значају предњачи студија Емила Диркема *О самоубиству*. Користећи се новом методологијом социолошког знања, а то су, пре свега, демографска

истраживања и успостављање статистичког метода, Диркем је креирао основ за даља изучавања суицида у оквирима популационе политике, што је подразумевало да се, уз помоћ једног научно валидног апарата, врше испитивања суицидалних разлога и јаве ставови о могућој превенцији и отклањању истих. Психијатрија, чија је кључна преокупација током читавог деветнаестог века била да потражи и усвоји моделе позитивног дискурса, који би јој омогућили да несигурно етичко просуђивање неразума замени привидом научности и аксиоматских ставова, нашла се на средокраћи између социологије и медицине. Преузимајући од социолошких наука статистичка истраживања и идеолошки став о неопходности одбране друштвеног организма, а од медицине термилошки корпус, методе испитивања пацијената и патолошку област неурологије, која се синтетизује у неуропсихијатрију, психијатрија је утрла пут новом систему знања о друштву и свету, па и о самоубиству, који ће у другој половини двадесетог века Фуко назвати биополитиком. Велики број аутора који данас настоје да говоре у корист неразума, а против репресивног деловања психијатријског знања, попут Томаса Шаша, указују на негативне последице које моћ психијатра као експонента или фигуре биополитичке моћи има за човекову слободу. Човек је, по њиховом мишљењу, напосто заробљен унутар једне дискурзивне праксе која му потпуно онемогућава да постави алтернативу свог слободног избора. Наведени став посебно се односи на суицид, који се након кратког повратка у стање неразума у Фројдовој психоаналитичкој теорији, данас поново види као облик лудила, које је потребно лечити, а пацијента вртити такозваној нормалности, односно омогућити друштву да не изгуби једног продуктивног члана. На месту на коме је у Хјумовом трактату стајао развлашћени Бог, данас се налази свемоћни психијатар. Либерализација коју савремена капиталистичка друштва проповедају могућа је и у случају суицида, али само као контролисаног процеса у коме психијатријске инстанце терминално болесним, дакле непродуктивним члановима друштва, омогућавају процес еутаназije или убиства из милосрђа. Из свега произлази да је рационални говор о самоубиству немогућ, јер, како то и сам Фуко тврди, рационалност увек ствара омеђено поље изван кога мора постојати ирационално, као његова негативна слика. Након што у деветнаестом веку дође до раскола унутар дискурса о самоубиству, један део тих говора који припадају појединим филозофским правцима, али пре свега литератури, прокламоваће ирационални говор о суициду као једину могућност да се о њему уопште може казивати, а да се не остане у поседу дискурзивне моћи позитивног знања. У филозофији процес дерационализације започиње са Шопенхауером. Шопенхауер је један од првих филозофа новог доба код кога се самоубиство јавља као једна од темељних онтолошких категорија. У свом капиталном делу *Свет као воља и представа*, овај немачки филозоф у самоубиству види кулминацију воље, која у својим непрестаним кретањима захтева све више што више бива задовољена, све до граничне ситуације у којој се снага жеље и свест о немогућности њеног испуњења доводе до суицида као финалног израза овог процеса. Једини пожељан вид самоубиства јесте самоубиство изгладњивањем, какво познају будистичке религије. У тим случајевима, самопоништење је тријумф над вољом која се кроз аскезу сасвим умртвљује и негира. Шопенхауерову филозофију аскетског удаљавања од воље оповргава Ниче, који у њој види последње остатке хришћанске метафизике. Превредновање свих вредности, којим се Ничеова мисао отвара новим епохалним струјањима, доводи до потпуног изокретања позиција на којима је, до Ничеа, заснивана идеја о самоубиству. Ирационалност одлуке о уништењу сопственог живота, постаје рационалност одлуке којом се афирмише појединац као носилац воље

ослобођене традиционалних забрана. У суициду се препознаје ослобођење човека од свих облика метафизичке везаности, а ирационално је чекати смрт у својој постели, трпети болове и умирати на крајње недостојанствен начин, само зато што се подлеже страху од оностране казне. Вредносни обрт у Ничеовој филозофији самоубиства ствара конфликтну ситуацију традиционалне и модерне метафизике која ће у литерарној суицидологији епохе модернизма постати квинтесенцијом свих симболичких уобличења овог мотива. Коначно, у обзир се мора узети егзистенцијалистичка филозофија и филозофија апсурда. Мада се и Ками и Сартрprotиве самоубиству, њихови текстови доприносе разумевању суицидалне онтологије. Полазећи од Хајдегеровог поимања времена и бића, на које се Сартр надовезује, теза ће говорити о односу суицида и метафизике времена, док је у Камијевом опусу најважнији есеј *Mit o Сизифу*, где се по први пут свестрано истражује појам логичког самоубиства. Поетичко-филозофска истраживања половином двадесетог века усмеравају се ка испитивању суицидалног дискурса у литератури. Бланшо пише о опсесији модернистичких аутора самоубиством у којој се сагледава тежња за прекорачењем границе сазнања бића и урањањем у не-биће. Без обзира на то како се симболички модуси преображавали и у ком смеру се решења ове загонетке крећу, самоубица у својој свести увек остаје у бићу, не успевши да превазиђе оквире егзистенције и закорачи у смрт. Књига *Вода и снови* Гастона Башлара послужиће као теоретско полазиште за анализу једног од суицидалних модела – Офелијиног комплекса.

5. Значај и циљ истраживања са становишта актуелности у одређеној научној области

Теза *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског Ђорђа Радовановића* доприноси успостављању новог увида у дело двојица најзначајнијих прозаиста српске књижевности, обухватајући и пратећи развој њихове поетике из сасвим новог угла. Разјашњавајући суицидалну онтологију у Андрићевим и Црњанским приповеткама и романима, теза осветљава фигурацију самоубиства у српском модернизму, од краја Првог светског рата и авангардних почетака српске књижевности до осме деценије двадесетог века, чиме се сазнања о овој епохи, као и о књижевном делу анализираних аутора, значајно проширују. На тај начин, добијамо посве нову и обогаћену слику најплоднијег раздобља српске литературе, али и детаљан увид у једну културолошку тему којој у досадашњим истраживањима није поклањана пажња, а која, на основу свега што ће у тези бити изнето ту пажњу завређује. Циљ рада је да се покаже да тема самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског поседује такав симболички потенцијал да може, без остатка, бити примењена на целину разумевања поетичких преокупација двојице писаца. Показује се да нам суицид пружа могућност да ова дела проучавамо на самим извориштима њихове метафизичке запитаности и да пратимо и разјашњавамо процес њиховог конституисања у окриљу епохе којој припадају, али и кроз оригинална и другачија поетичких разрешења, својствена Андрићу и Црњанском.

Компаративним аналитичким приступом, проза Андрића и Црњанског сагледава се у своме односу према другим делима српског модернизма, у којима се такође појављује суицид као епохална чињеница, док се захватањем у најрепрезентативнија дела европске и светске књижевности, формира свеукупно знање о суицидалној литераризацији, која рефлектује епистемолошку позицију човека 20. века, суоченог са губицима

трансцендентних илузија, у новоме свету у коме метафизичка нада постепено нестаје са хоризонта разумевања света, а суицидални излаз као облик отпора, протеста и онтолошке надградње, бива деконструисан и демистификован. Утврђујући присутност тематике самоубиства у широком луку од авангардних почетака до позномодернистичког докочања њиховог дела, показује се да управо суицидална дилема обликује Андрићев и Црњансков поетички модел и да се симболички нестанак самоубиства у *Роману у Лондону* и *Проклетој Авлији* и *Травничкој хроници*, нужно мора везати за чињеницу немогућности идентитарног утемељења књижевног јунака на крајњим рубовима модернизма. Такав приступ пружа нам и прилику да се у до сада непримењиваним аналитичким оквирима обратимо међуратној прози Иве Андрића и Милоша Црњанског и, кроз поетичку везу са темом самоубиства, утврдимо, експлицитно, моделе метафизичког осмишљавања суицида у њиховој прози, и, имплицитно, укупност њихове песничке метафизике, виђене из угла суицидалног чина, који прати свако обесмишљење и суочавање са поразом идеја које ту метафизику сачињавају.

Значај истраживања Ђорђа Радовановића огледа се у откривању неиспитаних слојева у текстовима српске књижевности и у откривању нових модела тумачења оних дела у вези с којима већ постоји традиција тумачења. Разумевање самоубиства подразумева идентификацију специфичних стања јунака, представа и целих текстова који су темељне компоненте књижевне модерности у 20. веку. Вредност тезе Ђорђа Радовановића јесте у оцртавању посебног и неистраженог предмета у оквиру корпуса, у утврђивању семантичких, поетичких и онтолошких вредности суицида у српској књижевности – како суицида као културолошке чињенице најширег размера, тако и посебности коју симболичка вредност самоубиства има за развој литерарног дискурса и његову посебност унутар различитих дискурзивних пракси. Истраживањем би била проширена знања о појединачним делима и ауторским поетикама двају аутора, који формирају и наткриљују поетички хоризонт српске књижевности 20. века. Суицид је једно од конститутивних својстава модерног субјекта, може се чак рећи и темељно, јер преиспитује границе књижевне дискурзивности према једноме искуству које је трауматично и неисказиво, а суштинско и одређујуће, те истраживање које ће у оквиру ове дисертације бити спроведено јесте и актуелно (јер пропитује темељна својства савременог човека) и уроњено у историју (јер показује генеративне аспекте књижевне модерности). Тумачење поетике самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског до сада није било предмет ниједне дисертације.

6. Веза са досадашњим истраживањима

Веза са досадашњим истраживањима индиректно је заснована, будући да о самоубиству у прози Андрића и Црњанског није писано у оквиру широким студијских монографија, или у оквиру самих радова и чланака. Ипак, значајни радови у којима и ова тема бива споменута и обрађивана у оквиру обимнијих теоријско-поетичких захвата у дело двојице аутора, јављају се, особито последњих деценија, када су начињени важни продори и осветљења поетичких слојева Црњанскове и Андрићеве прозе. У тези ће се као полазни корпус литературе првасходно користити ови радови, али и монографије нешто старијих генерација књижевних критичара и теоретичара, у којима су раскривени и експлицирани поједини аспекти прозног израза анализираних аутора. Ту, пре свега,

мислимо на студије Новице Петковића (*Два српска романа* – о роману *Сеобе* Милоша Црњанског), Николе Милошевића (*Роман Милоша Црњанског*) и Петра Цацића (*Иво Андрић, О Проклетој авлији, Храстова греда у каменој капији*). Цацићева полазишта, као пионирска у истраживању Андрићеве поетике, доносе обиље сазнања везаних за утемељење прозних структура у Андрићевом делу. У књизи *Храстова греда у каменој капији*, примењен је антрополошко-митографски приступ, како би се испод привидне целине и заокружености текста разоткриле и објасниле апоричности и знања које Андрић, у складу са сопственим поетичким ставовима, преузима из легенди и предања које се потом транспонују и преобликују унутар Андрићевих поетичких узуса и модернистичке епохалне парадигме. Једно од поглавља, представљених у оквирном садржају тезе захтева овакав приступ и откривање архетипских, митолошких и легендарних нивоа у приповедању о Фати Авдагиној (роман *На Дрини ћуприја*, којим се Цацићева студија у првом реду и бави), како би се пружило адекватно теоријско утемељење за тврдњу о постојању Офелијиног комплекса у Андрићевој прози. Путем наведених аналогија, такође се показује на који је начин Андрић овај у књижевности често кориштени мотив преузео и ускладио са поетиком романа, односно приповетки у којима поменути суицидални модел бива обрађиван. Драгоцен су и Цацићева истраживања романа *Проклета авлија*, који сачињава значајан део корпуса дисертације. Како је већ назначено, у позној прози Андрића и Црњанског појављује се недоказиво, то јест немогуће самоубиство, као знак деструирања модернистичких метанаратива, а та несазнатљивост одводи нас ка успостављању флуидних или празних идентитета, што и онемогућава да се суицидални чин реализује као такав, већ остаје да „виси у ваздуху” као вечито присутна, а неостварена могућност коначног поетичког решења. Ова чињеница опсег дисертације шири ка оним сферама истраживања у којима идентитарна испражњеност проговара немогућношћу краја, односно смрти, јер идентитет фигурира као несводив чак и у својој тежњи ка самоукидању. Треба напоменути да се у Цацићевој књизи по први пут јавља важна аналогија Тамиле и Христа, коју ће кандидат у дисертацији представити у једном од потпоглавља: „Обнавља се митска шема: у кобном часу, Христ такође каже – Ја сам то, да би зачео и оправдао, истовремено, велику тему мартирства и страдања, да би указао на њен смисао у појединачном и историјском трајању” (Цацић 1975: 84). Мада Цацићево гледиште о разрешењу датог поређења припада конзервативнијим критичким увидима, поређење је битно, јер се кроз њега конституише паралела онога ко зачиње историју и трансценденцију (Христ) и онога ко се јавља као парадигма несводивости историје и (мета)нарације, развојености која условљава Тамилев нестаник, јер Тамил је вечито Друго, оно што измиче, бол и промашај постојања (модернистичке) приче. Немоћ у сједињењу са праликом пораз је нарације и процеса литераризације, који је у српској књижевности авангарде, најиспољенији у Црњанскомом *Дневнику о Чарнојевићу*. Јунак овог романа још увек поседује могућност да се повуче у своју фикцију, да живи донкихотску располућеност фикције и стварности (због тога резолутно одбија идеју о суициду). У *Проклетој авлији*, међутим, та могућност показује крајњу последицу модернистичког приповедања, а то је осујећеност у настојању да се идентитет заснује у фикцији (па суицида поново нема, али не зато што се одбацује, већ зато што је приповедачки непредстављив као наративни врхунац и метафизички излаз).

Од новијих критичких радова, особито се морају нагласити теоретски доприноси Александра Јеркова у проучавању Андрићевог дела, а затим Мила Ломпара, који се први у нашој књижевној критици и теорији бави позном прозом Милоша Црњанског. Две

најважније Ломпарове студије које ће у тези кандидат користити су студија о *Другој књизи Сеоба* (Мило Ломпар – *О завршетку романа*) и посебно студија *Црњански и Мефистофел*, у којој се даје свеобухватна и убедљива анализа Црњансковог *Романа о Лондону*. *Роман о Лондону*, једно је од ретких дела српске књижевности у чијем се поетичком језгру налази проблем самоубиства. Роман почиње мишљу о суициду, а довршава се недоказаним, то јест приповести недоступним доказом о самоубиству кнеза Рјепнина. Отуда је у анализи Црњансковог *Романа о Лондону*, у сваком случају, неопходно дотаћи се суицида, па је Ломпарова монографија једно од ретких места у српској књижевној критици где се тематика самоубиства директно обрађује и поетички разјашњава. Јунака *Романа о Лондону* Ломпар види као радикално нихилистичку фигуру у којој се коначно губе све метанаративне инстанце раније Црњанскове прозе. Делује као да се након читавог модернистичког искуства литературе изнова враћамо потонућу књижевних ликова модерне, само са искуством једног знатно снажније обележеног пораза, јер модерна је изгубила трансценденцију двомиленијумске непољуљане хришћанске метафизике, а модернизам је у овом Црњанском роману показан као двоструки и, рекло би се, коначан пораз, у коме се и хумана трансценденција као залог новог литерарног и цивилизацијског полета, распада, остављајући огољени идентитет кога више и нема, да се празан стави насупрот механизмима биологије и природе који су наглашено присутни у овој књизи: „Јунак *Дневника о Чарнојевићу* је индиферентан, апатичан, апсурдан, Вук и Аранђел Исакович јесу разочарани, али не-радикални ликови, радикалан али недоследан јесте Павле Исакович, док је јунак *Хитерборејаца* резигниран, па је тек Рјепнин први истовремено радикални и доследни јунак Црњанског: отуд неминовност самоубиства, одсуство наративног контраста и приповедачког објективизовања Рјепнинових ситуација, уклањање могућности да он изгледа смешан у својој несрећи, као што се то догодило у двосмисленом приповедању о Павлу Исаковичу, отуд монохромост приповедања и апсолутно трагичан доживљај” (Ломпар 2000). Премреженост текста траговима невидљивог ђавола прозирности, чије се дејство, по Ломпару, осећа у сваком моменту кретања и преокретања Рјепнинове судбине, ствара сасвим нов модел дијаболичке фигурације у којем и непристајање на уговор не води спасењу, већ је исход свакако исти. На тај начин искуство зла више није последица, колико чињеница којој су изложени сви, а сваки покушај да се идентитет преосмисли у правцу великих решења и трагичке хероике пропада неповратно. Тако, ни у овоме роману суицид не бива наративно присутним, јер се свако докончање мора оставити у празној двосмислености. У другом смислу, метафизичка празнина испуњава Павла Исаковича у *Другој књизи Сеоба*. Хамлетовски карактер Павлов осцилира у двосмислености, не приклањајући се радикалности ни у нихилизму, нити у индиферентности. Ако је кнез Рјепнин радикалан, али неуспело радикалан у односу на празнину света, Павле Исакович је двосмислен у односу на два споредна јунака које обележава доследност, Марка Зиминског и Петра Вујича. Истичући један од кључних симбола ветрењаче, коме Црњански даје изразито негативно значење рефлектовања животне празнине и опстајања у узалудности, Ломпар наводи да, за разлику од *Романа о Лондону*, суицид и даље постоји као опција, али да се Павле, будући не-радикалан, пре одлучује да остане у колоплету празног бивства: „Вреднија и драгоценија од живота осећаног у дејствима ветрењаче јесте чак и страховтна неподношљивост живота, јер она садржи тежину егзистенцијалног разлога и ставља у покрет човекове снаге. Пред ветрењачом као да није могуће истурити Русију у дејствима жеље нити енергију коњичког журиша којим се овладава циновским пространством, већ је једино могуће приклонити се

настајању утехе која је надокнада за животну осујећеност. Неподношљив живот чува у себи моћ за жељу, као и за самоубиство, док дејства ветрењаче разарају жељу као такву” (Ломпар 2008: 137). Најзад, треба споменути и Ломпарову студију о прози Драгише Васића *Модерна времена у прози Драгише Васића*. Иако се студија не бави делом аутора који је у фокусу кандидатове тезе, она износи веома занимљиве увиде, неопходне за разумевање литерарне детрагизације суицида у авангардној књижевности и нереализованог самоубиства, као пародијске последице те детрагизације, што ће такође бити једно од поља интересовања у главном делу тезе. Детрагизација се, наравно, не односи само на пародизацију као литерарни поступак, већ може носити и акценте парадоксалне трагичности, где детрагизација суицидалног чина представља трагику нехеројске судбине јунака.

7. Методе истраживања

И поред прилично дуге традиције и занимања које постоји у изучавању феномена суицида, чини се да се значајније студије, усмерене ка посебности литерарне обраде овог мотива, појављују тек половином двадесетог века, тако да ће и ова теза као свој методолошки оквир користити преваходно постструктуралистички приступ, уз неопходност постављања интердисциплинарне базе, која ће се примењивати у даљој анализи и постепено надограђивати, улагањем добијених резултата у процес интерпретације појединачних књижевних дела и аутора, као и у процес диференцирања момената епохалне еволуције српског модернизма. Интердисциплинарност подразумева препознавање и навођење кључних епистемолошких тачака око којих се формира историја суицидалног знања. Посебну важност добијају теолошки и филозофски дискурс о самоубиству, из којих се, у модерно доба, током деветнаестог века, развијају суицидална социологија и, особито, психијатријско виђење самоубиства као акта неразума, а затим и лудила, о чему говоре Мишел Фуко, али и низ теоретичара који припадају такозваној антипсихијатријској школи. Овим приступом долази се до сазнања, да самоубиство не рефлектује само поетичке мене и потресе у раздобљу књижевног модернизма, већ да је суицид круцијална културолошка чињеница нашег доба и огледало биополитичке моћи, као одређујућег обележја Западне цивилизације. Доминантност литерарног самоубиства, међутим, огледа се најпре у томе што је књижевност, на плану интуитивног и симболичког знања којим располаже, први дискурзивни облик у коме се препознају будући правци друштвеног развоја, а затим и што се једино књижевност према суицидалном говору одређује као према ирационалној дискурзивној чињеници, што нам омогућава да испод маске рационалности и позитивистичког знања осталих дискурса, препознамо истинске правце цивилизацијских кретања и схватимо положај који појединац – књижевни јунак заузима у датим околностима.

Одабир постструктуралистичког приступа неопходан је, јер се једино коришћењем ове методолошке праксе може, кроз идеју о деконструкцији субјекта, говорити о апоријама које се појављују у модернистичком дискурсу Андрићеве и Црњанскове прозе, која истовремено конструише суицидалну метафизику у мери у којој је и онемогућава и чини проблематичном. У завршним фазама епохе, а то се најбоље уочава управо у позним романима Иве Андрића и Милоша Црњанског, модернистички субјект конституише се као немогућност метафизичке аутопројекције у суициду, губећи свој трансцендентни лик и

свој биографски потенцијал. Захваљујући постструктуралистичком приступу биће могуће установити основне смернице еволуције ове књижевне епохе и формирати линију њеног успона, заблуделости и пада. Са друге стране, примена компаративног метода, пружа обиље грађе и могућности упоређивања дела српског модернизма са делима европског и америчког модернизма, чиме се додатно поткрепљују изнете теорије о заједничким правцима кретања суицидалне онтологије ових аутора. Компаративни метод битан је и због тога што доприноси стварању појединих релација које се не могу успоставити само посматрањем корпуса српске Андрићеве и Црњанскове књижевности, па се, на пример, однос према логичком самоубиству на почетку и крају модернизма, најбоље може анализирати посматрањем дела Достојевског са једне, а Црњансковог *Романа о Лондону* са друге стране епохалне трајекторије, док се неке од Андрићевих међуратних приповедака сагледавају у контексту разумевања Офелијиног комплекса у Шекспировом *Хамлету*, као и у свим каснијим епохалним рефлексима које ова тема добија током развоја књижевности до двадесетог века и у самом двадесетом веку.

Анализа, синтеза, компарација, историјско и културолошко осветљавање представљају оквирне нивое у истраживању које ће бити спроведено у дисертацији *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског*. Теоријска сазнања о суициду и тумачење обележеног корпуса повезују се на нивоу препознавања историјског, друштвеног, психолошког, онтолошког и поетичког карактера самоубиства у прози Андрића и Црњанског, при чему традиција теоријског разумевања суицида постаје нови хоризонт разумевања онога што, као предмет српске књижевности, досад није било истражено, а српска књижевност показује још једну своју вредност.

8. Очекивани резултати докторске дисертације

Дисертација *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског* Ђорђа Радовановића требало би да протумачи, образложи и докаже следеће очекиване резултате истраживања:

- Да се идентификују и опишу суицидални модели који се јављају у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског и да се прикаже у којим су тачкама и на који начин дати модели уписани у дискурс.
- Да се идентификоване фигуре суицидалне онтологије одреде у оквиру целине поетика анализираних аутора и да се препознају особине стилских формација у којима се те фигуре реализују (авангарда, модернизам).
- Да се укаже на чињеницу диференцирања односа према самоубиству у међуратној и послератној фази Црњансковог и Андрићевог стваралаштва и да се из тог контекста изведу закључци о развоју поетике суицида кроз метафизичко осмишљавање (авангарда) и метафизичку деконструкцију (модернизам).
- Да се укаже на вишеструк генеративни карактер суицида, дакле не само као симптома неразума у рационалном дискурсу позитивних дисциплина, већ и његове ирационалности и вандискурзивности у литератури, која раскрива епохалне одјеке и стања одређеног друштвеноисторијског процеса.
- Да се начини преглед психичких, физичких и онтолошких манифестација самоубиства.

- Да се утврди блискост суицидалне намере и суицидалног чина и поетичког саморазумевања аутора чије се дело истражује (да ли Андрић и Црњански самоубиство препознају као симболичко-приповедни модус).

9. Оквирни садржај дисертације

Докторска дисертација Ђорђа Радовановића требало би да садржи следећа поглавља, која ће током истраживања и писања дисертације применом тематских, идејних и формалних критеријума бити подељена у неколика потпоглавља:

Оквирни садржај

I – УВОД

1. Културолошка мапа суицида
 - 1.1. Европа и самоубиство – стварање табуа
 - 1.2. Афирмација самоубиства – алтернативни културолошки модели (Јапан)
2. Формирање суицидалне епистемологије
 - 2.1. Самоубиство и хришћанска теологија
 - 2.1.1. Самоубиство у *Старом Завету*
 - 2.1.2. Христова жртва и експанзија мучеништва
 - 2.1.3. Од Светог Августина до Томе Аквинског – канонизација суицидалне забране
 - 2.1.4. Однос према самоубиству у православној теологији
 - 2.2. Филозофски погледи на самоубиство
 - 2.2.1. За и против – античка филозофија
 - 2.2.2. Допуштено самоубиство у филозофији просветитељства
 - 2.2.3. Суицид као онтолошка чињеница у немачкој класичној филозофији (Имануел Кант – *Заснивање метафизике морала*)
 - 2.2.4. Воља за самоубиством – Шопенхауер и Ниче
 - 2.2.5. Бити у смрти – егзистенцијалистичка филозофија суицида (Јасперс, Хајдегер, Сартр, Ками)
 - 2.3. Психијатризација – рађање ирационалног самоубице
 - 2.3.1. Класично доба – самоубиство као неразум
 - 2.3.2. Модерна психијатрија – од лудила до еутаназије
 - 2.3.3. Повратак неразуму у психоанализи
3. Самоубиство у модерној књижевности
 - 3.1. Велико Шекспирово питање – Бити или не бити?
 - 3.2. У предворју модернизма – самоубиство романтичарског јунака
 - 3.3. Достојевски и Флобер – двоструко профилисање модерног самоубице
4. Суицидални дискурс српске модерне и крај реалистичког наратива
 - 4.1. Апорије позног реализма – појава суицида (Лазаревић, Ранковић)
 - 4.2. Обескорењени самоубица српске модерне
 - 4.2.1. Изгубљени сан о традицији
 - 4.2.2. Патријархална репресија

4.2.3. Осујећење бивства у љубави

4.2.4. Распад позитивног знања

II – ПОЕТИКА САМОУБИСТВА У ПРОЗИ ИВЕ АНДРИЋА И МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

1. Осмишљавање суицидалне метафизике
 - 1.1. Метафизика зла и самоубиство у Андрићеим приповеткама (*Мустафа Маџар, Аникина времена*)
 - 1.2. Натурализација тренутка смрти као облик поништења суицидалних разлога (Иво Андрић – *Робиња*)
 - 1.3. Метафизика времена и самоубиство – (не)постојање будућности у не-бићу
 - 1.4. Суицидално закорачење у простор метафизичке жеље (Милош Црњански – *Друга књига Сеоба*)
 - 1.5. Суицидална логика кнеза Рјепнина (*Роман о Лондону* Милоша Црњанског)
2. Суицид и ресемантизација хришћанства
 - 2.1. Ђавоље кушање Николе Гласинчанина (Иво Андрић – *На Дрини ћуприја*)
 - 2.2. Ђамил у Христу – „Ја сам то” (Иво Андрић – *Проклета авлија*)
 - 2.3. Суицидална логика ђавола прозирности (Милош Црњански – *Роман о Лондону*)
 - 2.4. Неуспело васкрсење Андреја Покровског (Милош Црњански – *Роман о Лондону*)
3. Комплекс оца
 - 3.1. Немогућност очинства и самоубиство у раној прози Милоша Црњанског (приповетке *Адам и Ева, Мој пријатељ који је прошао*)
 - 3.2. Патријархална средина као суицидални окидач у Андрићевој прози
4. Град и самоубиство
 - 4.1. Од касабе до мегалополиса – град као фатални простор суицида у прози Андрића и Црњанског
 - 4.1. Самоубиство у мегалополису (Милош Црњански – *Роман о Лондону*)
5. Офелијин комплекс
 - 5.1. Гастон Башлар и појам Офелијиног комплекса
 - 5.2. Модернистичка трансформација Офелијиног комплекса
 - 5.3. Офелијин комплекс у Андрићевој прози
 - 5.3.1. Рифкино злостављање у приповеци *Љубав у Касаби*
 - 5.3.2. Између личне и породичне части (судбина Фате Авдагине у роману *На Дрини ћуприја*)
 - 5.3.3. Пародизација Офелијиног комплекса (приповетка *Свадба*)
 - 5.4. Офелијин комплекс у *Другој књизи Сеоба*
6. Недоказиви суицид послератног модернизма
 - 6.1. Губитак суицидалног идентитета у Андрићевој прози
 - 6.1.1. Случај доктора Колоње (Иво Андрић – *Травничка хроника*)
 - 6.1.2. Ђамилов нестанак (Иво Андрић – *Проклета авлија*)
 - 6.2. Немогуће самоубиство кнеза Рјепнина (Милош Црњански – *Роман о Лондону*)

V – ЗАКЉУЧАК

10. Подаци о ментору

Ментор при изради докторске дисертације Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског Ђорђа Радовановића биће проф. др Драган Бошковић, редовни професор за област србистика (књижевност) Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Проф. др Драган Бошковић је редовни професор на Катедри за српску књижевност на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Аутор је пет научних монографија, приређивач двадесет књига/зборника, учесник на преко стотину међународних и националних научних скупова, и аутор преко осамдесет научних радова из своје области. Руководилац је научног пројекта основних истраживања 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевности култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*. Наводимо неколико библиографских јединица проф. др Драгана Бошковића које потврђују његову компетентност:

2015. „Цинизам медицине и лечење литературом“, *Теме*, Ниш, бр. 1/2015, стр. 263-273. (ISSN 0353-7919; UDK 61:172.4+82:2-468.6) **M24**

2014. „Случај 'г. Домановић': поетички идеологизам и политички нихилизам“, *Књижевна историја*, Београд, год. 46, бр. 153, стр. 395-408 (УДК 82.163.41.09 Домановић Р. / 821.163.41:316.75 / ISSN 0350-6428) **M24**

2013. „Bez imena i znaka: Nihilizam Andrićeve figuracije mostova“, *Slavistična revija*, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 4/2013, str. 621-629. (UDK 821.163.41.09Andrić I. / ISSN 0350-6894 / SSCI/АНЦИ листа) **M23**

2012. „Модернитет и генеза епифанија у прози Лазе Лазаревића“, *Књижевна историја*, Београд, год. 44, бр. 146 (2012), стр. 41-59. (УДК 821.163.41.09-32 Лазаревић. Л. ISSN 0350-6428.) **M24**

2011. „Историја и нарација, теорија и фикција“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Матица Српска, Нови Сад, бр. 59, св. 1, стр. 31-43. (УДК 930; ISSN 0543-1220) **M24**

2011. „Политике српског постмодернизма“, *Наслеђе*, бр 21, Крагујевац, стр. 9-21. (ISSN 1820-1768 / COBISS.SR-ID 115085068 / УДК 821.163.41.02 ПОСТМОДЕРНИЗАМ) **M51**

2015. „Српска књижевност: јуче, данас, сутра“, *Значај српског језика и књижевности за очување идентитета Републике Српске IV: Будућност српског језика и књижевности у Републици Српској и процеси (дез)интеграција*, ур. Милош Ковачевић, Филозофски факултет, Источно Сарајево, Пале, стр. 57-72. [ISBN 978-99938-47-63-2] **M14**

2015. „УЗАЛУД: Поетичко место Бранка Миљковића у једновековној модернизацији српског песништва“, *Бранко Миљковић, ново читање* (Зборник са научног скупа одржаног у Нишу 14-15. јуна 2014. године), ур. Данијела Поповић, Филозофски факултет Универзитета, Ниш, стр. 275-284. [УДК 821.163.41.09 Миљковић Б. 82.09 / ISBN 978-86-7379-397-9] **M14**

Наведено препоручује проф. др Драгана Бошковића као компетентног ментора за предложену тему докторске дисертације Ђорђа Радовановића *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског*.

11. *Научна област дисертације*

Тема докторске дисертације *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског* припада научној области: србистика (књижевност).

12. *Научна област чланова комисије*

Чланови Комисије су проучаваоци српске књижевности, будући да докторска дисертација Ђорђа Радовановића подразумева књижевноисторијско, књижевнотеоријско и херменеутичко изучавање дела Иве Андрића и Милоша Црњанског који припадају српској књижевности двеју формација: авангарде и модернизма. Ужа научна област свих чланова Комисије, проф. др Александра Јеркова и проф. др Часлава Николића, јесте *Српска књижевност*.

Проф. др Александар Јерков је редовни професор на Филолошком факултету Универзитета у Београду, где предаје Српску књижевност 20. века. Истраживач је на научном пројекту основних истраживања 178016: *Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст*. Од 2013. године проф. Јерков је управник Универзитетске библиотеке у Београду. Био је уредник и члан редакције у неколико часописа, уредник у неколико издавачких предузећа. Аутор је осам научних монографија, приређивач пет антологија и више издања књижевних дела, аутор је око седамдесет научних радова.

Проф. др Часлав Николић је ванредни професор за научну област србистика (књижевност) на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Он је објавио једну научну монографију и једно критичко издање дела, преко тридесет научних радова, приредио неколико зборника радова са међународних конференција, учествовао на преко двадесет националних и међународних научних скупова, округлих столова и трибина у земљи и иностранству. Главни је уредник научног часописа *Липар* и истраживач на научном пројекту основних истраживања 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевности култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*.

Закључак и предлог

На основу свега изнетог, као нужан закључак следи да је тема *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског* као захтевна, актуелна, научно значајна, истраживачки изазовна и до сада неистражена подобна за обраду у оквиру докторске дисертације.

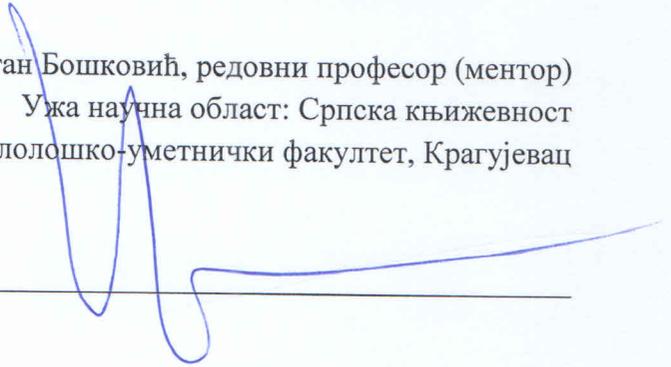
Тиме што је успешно завршио четврти семестар Докторских студија Српски језик и књижевност (модул: Докторске студије из српске књижевности), Ђорђе Радовановић је испунио све законом предвиђене услове за пријаву докторске дисертације. Осим овог формалног услова, он је својим објављеним научним радовима и излагањима на конференцијама потврдио да испуњава и научне услове прописане *Правилником о пријави, изради и одбрани докторске дисертације Универзитета у Крагујевцу*. Образложење докторске дисертације које је кандидат доставио потврђује да је реч о оригиналном раду, јасно профилисаног плана и хипотеза, проблемских целина, актуелне научнотеоријске методологије и адекватно пробране литерарне и теоријске грађе.

На основу свега наведеног, Комисија са одговорношћу препоручује Наставно-научном већу Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета и Већу за друштвено-хуманистичке науке Универзитета у Крагујевцу да **Ђорђу Радовановићу** одобри за израду докторске дисертације тему *Поетика самоубиства у прози Иве Андрића и Милоша Црњанског* под менторством проф. др Драгана Бошковића.

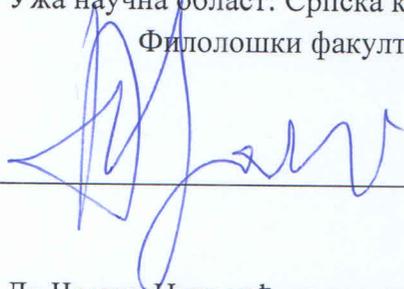
Крагујевац, октобар 2018. године

КОМИСИЈА:

1. Др Драган Бошковић, редовни професор (ментор)
Ужа научна област: Српска књижевност
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

2. Др Александар Јерков, редовни професор
Ужа научна област: Српска књижевност
Филолошки факултет, Београд

3. Др Часлав Николић, ванредни професор
Ужа научна област: Српска књижевност
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

